Amsterdam University Press

KERK EN THEOLOGIE 75.3 (2024) 364-374
HTTPS://DOI.ORG/10.5117/KT2024.3.008.KRON

KRONIEK

Ambt en opleiding

Kees van der Kooi

De synode van de Protestantse Kerk in Nederland heeft op 21 juni 2024 in een lange vergadering in meerderheid ingestemd met het rapport *Ruimte voor Woord en Geest* waarin de profielen van predikant, pastor en kerkelijk werker worden beschreven en waarin voorstellen worden gedaan voor de praktijk van samenwerking, beroepbaarheid en rechtspositie. Het betekent dat voor de toelating tot het ambt van predikant een universitaire opleiding geen vereiste meer is. Ook een HBO master voldoet. Dat de leiding van de synode de knoop wilde doorhakken en niet nog meer vertraging wilde, valt te begrijpen. Het rapport kende een lange voorgeschiedenis waarin lang en breed over het ambt is nagedacht, niet als theoretische exercitie, maar gedreven door een praktijk van kleine gemeenten, pastorale werkers, en een nijpend tekort aan predikanten. In deze rubriek is er diverse malen over geschreven. De oplossing die nu gezocht is vertrekt vanuit een brede visie op roeping, en probeert verantwoord te reageren op gegroeide praktijken. Dat is begrijpelijk en verdedigbaar. Theologische reflectie ontstaat nooit in het luchtledige, maar wordt uitgedaagd door een context van praktijken en vragen.

Een punt van aandacht en zorg is de opleiding. In een ver verleden sprak de kerkorde van de Gereformeerde Kerken in Nederland over het vereiste van een 'deugdelijke opleiding'. Wat dat was kon nog verder worden ingevuld. In de kerkorde artikel XV van de PKN staat te lezen dat de zorg voor opleiding en vorming berust bij de generale synode en dat die opleiding plaats vindt 'bij of aan seminaria die door de kerk zijn gesticht of aangewezen.' Ik vermoed dat nu opnieuw naar dit artikel gekeken moet worden.

Wat voor het welzijn van de kerk, haar leven en handelen, van belang is, is deugdelijke theologie, en een traject waarin in zekere rust en concentratie geleerd en gestudeerd kan worden. Niet iedereen hoeft een Schriftgeleerde te worden of een kenner van dogmen- en theologiegeschiedenis – om dicht bij mijn stiel te blijven – maar enige kennis is wel nodig om te ontsnappen aan de theologische bloedarmoede die het gevolg kan zijn van gedurig opgeslokt te worden door de druk en verdeeldheid die het werken in een

© de auteurs (ieder voor de eigen bijdrage)

praktische situatie met zich meebrengt. Haast niemand ontsnapt daaraan. We zijn de tijd ver voorbij waarin een predikant of voorganger (m/v) in zijn studeerkamer kon blijven zitten en overleven. Waar dat gebeurt overleeft de gemeente niet.

Een voorstel om bijscholing van de HBO pastor in universitaire zin verplicht te stellen, haalde het in de synodevergadering niet. HBO is net zo goed. HBO is goed, dat is waar. Het is ook waar dat er te veel predikanten zijn die wel een universitair diploma hebben, maar bij wie men dit niet of nauwelijks merkt. Dat is evenwel geen reden om de goede zin van universitaire idealen te laten varen. Het risico van de gekozen weg is dat de relatief eenvoudiger weg via het HBO staande praktijk wordt. Laten we hopen dat er manieren gevonden worden om theologische kennis en reflectie niet als ballast te beschouwen of te ervaren, maar als bron waardoor het werk alleen maar leuker wordt. Meestal haat ik het woord leuk, in dit geval gebruik ik het met opzet.

En laat er dan ook over gedacht worden waar en hoe die reflectie wordt georganiseerd. De kerkorde spreekt van seminaria die door de kerk zijn gesticht of aangewezen. Ook dat behoeft correctie. De studenten kiezen met de voeten, en volgen niet de aanwijzing van een synode. Dat is al jaren praktijk.

Gerrit Manenschijn (1931-2024) – markant en eigenzinnig theoloog

Margriet Gosker

Op 6 maart 2024 overleed theoloog, ethicus en filosoof Gerrit Manenschijn. Hij werd op 11 november 1931 geboren in een Twents arbeidersgezin en is opgegroeid in Hengelo. Hij kwam altijd rond voor zijn afkomst uit: ‘Ik ben gereformeerd, maar ik ben ook een Twent.’

Jeugd

In zijn jeugd in Twente vond hij in de winter op verschillende plekken een afgehakte tronk, bijna dood. In het voorjaar zag hij die weer uitlopen, als een voorbode van nieuw leven. Dat is hem altijd bijgebleven als een beeld van

Bijbelse hoop (Jes. 11). Later kon hij dat beeld uit zijn jeugd ook toepassen op onze tijd.

> Ook al lijkt de kerk haar beste tijd gehad te hebben, toch zijn er nog altijd mensen die de stem van de stilte verstaan, en die niet in religieuze onverschilligheid hun knieën gebogen hebben voor de goden van deze tijd: eigenbelang, geldzucht, brood en spelen. Er zijn nog steeds mensen die deze goden niet dienen, zowel binnen als buiten de kerk. Niet het aantal gelovigen beslist, maar wat het geloof voor die mensen betekent. Met die verwachting kunnen leven, daar is geloofsmoed voor nodig.[1]

Als kind heeft Gerrit de oorlog meegemaakt. Er was weinig te eten. Hij ging met zijn vader op bezoek bij zijn tante. Ze had zelf bijna niks, maar toch gaf zijn tante hun een half brood mee, want zij kon wel wat missen voor een gezin met opgroeiende kinderen. Gerrit verheugde zich op het vooruitzicht van een extra boterham. Ze stapten de trein in. Gerrit zag zijn vader staan praten met twee jongens, die er schriel en bang uitzagen. Nooit heeft Gerrit vergeten dat zijn vader hun het brood gaf. Later hoorde hij dat het joodse vluchtelingen waren die al dagen niet gegeten hadden. Hij vertelt dit verhaal aan het eind van zijn boek *Riskante humaniteit*.[2] Op zijn twaalfde kreeg hij een eigen Bijbeltje. Hij genoot van al die spannende verhalen over David en Goliath, de verovering van Jericho, Elia in conflict met de Baälpriesters, maar hij stelde ook al jong zijn vraagtekens bij zaken die gewoon niet kunnen, ook al staan ze in de Bijbel. De vraag ging levenslang met hem mee, wat die oeroude verhalen ons, als mensen van de 21ste eeuw, te zeggen hebben?

Student

Gerrit heeft in Amstelveen catechisatie gehad van Nora van Egmond, de eerste vrouwelijke predikant in de Gereformeerde Kerken in Nederland, maar daar herinnerde hij zich niet veel meer van. Hij deed pas op zijn twintigste belijdenis. Na zijn HBS-B had hij een tijdje schei-/natuur-/wiskunde gestudeerd en die studie afgebroken wegens militaire dienstplicht (opleiding tot reserveofficier bij de Koninklijke Landmacht). Hij besloot toch theologie te gaan studeren, maar daar moest je Gymnasium-alfa voor

1 G. Manenschijn, *Omstreden gezegdes: Bijbelse tegenspraak.* Soest: Boekscout 2016.

2 G. Manenschijn, *Riskante humaniteit: Over de civilisatie van de gewelddadige mens.* Tielt: Lannoo 2002.

hebben. Naast een baan voor halve dagen als chemisch laborant slaagde hij voor dit examen na twee jaar en vier maanden.[3]

Predikant

Hij trouwde met Elly Diepenhorst en werd in 1963 predikant van de Gereformeerde Kerk in Broeksterwoude. In 1967 werd hij in Amstelveen bevestigd. Daar leerde ik Gerrit en Elly kennen in 1971. Ik kreeg een vicariaat en Gerrit was mijn mentor.[4] Hij begeleidde mij op mijn eerste schreden van het predikantschap en heeft mij ook in Heerhugowaard bevestigd. De band is altijd gebleven. Voor mij is hij in een moeilijke periode, toen ik overwoog mijn ambt neer te leggen, een pastor geweest.[5] Zijn preken waren altijd helder en *to the point*. Het beste herinner ik me een preek van hem over hemel en hel. Een thema waarover het daarna lang stil is gebleven. Ook als academicus is hij tot na zijn emeritaat haast elke zondag blijven preken. Hij hield van de kerk. Als die werd bespot, deed hem dat zeer. Zo kon hij er niet tegen dat de dochter van Joop den Uyl het gereformeerde milieu waar hij uitkwam ten onrechte betichtte van de 'foute' ideeën van haar vader in de jaren dertig.[6] Als Gerrit kritiek op de kerk had (en die had hij zeker), dan ervoer hij dat ook als zelfkritiek. Hij hekelde de valkuil van kerkelijke morele zelfverheffing. Willen kerken maatschappelijke veranderingen ten goede tot stand brengen, dan moeten ze niet moraliseren, maar bondgenoten zoeken, zowel in denken als in doen. Kerk zag hij vooral als de gemeenschap van gelovigen.[7] En zeker in zijn laatste levensjaren heeft hij de gemeenschap van de kerk duidelijk mogen ervaren.[8]

Bijbel

De Bijbel was voor Gerrit altijd een bron van vreugde, al kon hij zich sterk opwinden over Bijbelmisbruik. Hoe letterlijk worden metaforen genomen

3 Manenschijn in e-mail aan Margriet Gosker 16-07-2020.

4 Mijn werkverslag is gedeponeerd in het HDC (Historisch Documentatiecentrum van de Vrije Universiteit in Amsterdam).

5 Brief van Elly en Gerrit Manenschijn aan Margriet Gosker 28-4-2004, gedeponeerd in het HDC.

6 G. Manenschijn, 'Het lag aan Den Uyl, niet aan gereformeerde milieu', *Trouw* 25-2-2008.

7 G. Manenschijn, 'Zonder opgeheven vingertje bondgenoten zoeken', *Trouw* 6-9-1995. G. Manenschijn, 'Waar klopt het hart van de kerk ook al weer?', *Trouw* 28-1-2000.

8 Manenschijn in e-mail aan Margriet Gosker 17-12-2018.

en wat doet taal daarin? Daarover schreef hij zijn boek *Omstreden gezegdes: Bijbelse tegenspraak*, dat verscheen op 9 september 2016. Hij kon er niet tegen als mensen de Bijbel lieten buikspreken. Dat gesjoemel met Bijbelteksten heeft volgens hem veel mensen de kerken uitgejaagd. 'Wat zegt de Bijbel over kernenergie? Helemaal niks.' Er was hem veel aan gelegen te laten zien, dat je bewust in de christelijke traditie kunt staan en tegelijk je intellectuele integriteit kunt bewaren.[9] Dat deed hij ook toen hij de degens kruist met Herman Philipse en diens *Atheïstisch Manifest*. Philipse meende dat Manenschijn niet in de opstanding van Christus geloofde. Gerrit repliceerde:

> Ik geloof dat Christus is opgestaan (het 'dat' van de opstanding), kan echter over het 'hoe' van de opstanding niets meer zeggen dan wat Paulus zegt: een geestelijk lichaam is opgestaan. Christus is voor mij een levende werkelijkheid en Hij hoort mij als ik Hem aanroep in mijn gebed. Opstanding is voor mij dat Christus leeft. Toch kom ik hiermee niet in strijd met de wetenschap. Geloofswaarheden' zijn van een andere structuur dan wetenschappelijke waarheden, maar daarom nog niet zinloos of leeg.[10]

Ethicus

In 1973 werd hij wetenschappelijk (hoofd-)medewerker Ethiek aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. In 1979 promoveerde hij bij H.M. Kuitert aan de VU op Thomas Hobbes en Adam Smith.[11] Hij heeft veel gepubliceerd over Immanuel Kant[12] en over de rechtvaardigheidstheorie van John Rawls, de belangrijkste sociaal-filosoof van de tweede helft van de twintigste eeuw.[13] Maar hij was alles behalve een kamergeleerde. Hij stond midden in het leven en sprak zich regelmatig kritisch uit over allerlei actuele onderwerpen en nam daarbij geen blad voor de mond. Ruim zestig artikelen in Trouw, de Volkskrant, NRC over alle mogelijke onderwerpen kun je zo op je scherm krijgen. Zijn grote belezenheid en de grondigheid waarmee hij zijn onderwerpen behandelde zijn kenmerkend voor hem.

9 K. van der Velde, 'God is dood, lang leve God', *Trouw* 19-6-2002.

10 G. Manenschijn, 'Weerwoord aan Herman Philipse', *Trouw* 21-9-1996.

11 G. Manenschijn, *Moraal en eigenbelang bij Thomas Hobbes en Adam Smith.* Amsterdam: Rodopi 1979.

12 G. Manenschijn, 'Rorty, Nussbaum, Kant en mevrouw M. van N. uit Rolde', *Trouw* 24-04-1993.

13 G. Manenschijn, 'Hoe verkoop je het maximin-principe', *Trouw* 27-11-1993.

Hoogleraar

Manenschijn was van 1988-1996 hoogleraar Ethiek aan de Theologische Universiteit Kampen. Over welk maatschappelijk relevant onderwerp heeft hij eigenlijk niet gepubliceerd?[14] Hij schreef over de koopman en de dominee,[15] over de multiculturele samenleving,[16] over het milieu,[17] over burgerlijke ongehoorzaamheid,[18] over de crisis van de verzorgingsstaat,[19] over de zin en onzin van luxe[20] en over religieus gemotiveerd terrorisme.[21] Voor hem was de waarheidsclaim van het christelijk geloof onopgeefbaar. Hij schreef over barbaren en hun buitengewone menslievendheid en vroeg zich af of dat zou kunnen betekenen dat wij het wat betreft de moraal van de vreemdeling moeten hebben.[22] Hij dacht kritisch na over seksualiteit en moraal,[23] en wel zo dat het hem de opmerking van J. Hoek opleverde dat Manenschijn vanuit een vrijzinnige visie op de Schrift ver van huis was afgedwaald.[24] Hij schreef over hulp bij zelfdoding en vond dat tegenover een recht om te sterven nooit een plicht om te doden kan staan.[25] Hij schreef over de mythe van de autonomie[26] en kon smalend afgeven op onze gezondheidsmanie. 'Die manische behoefte tot gezond leven, dat vind ik nou ziekelijk.' Het woord allochtoon zouden we volgens hem vanwege de negatieve connotatie moeten vervangen door 'nieuwkomer'.[27] Over Europa signaleerde hij: 'Wat is de belangrijkste voorwaarde voor nieuwe lidstaten om mee te mogen

14 L. Werkman schreef een evaluatie over Manenschijns ethiek: 'Niet onder stoelen of banken', in: J. van Gelderen en C. Houtman, *Profiel: Theologiebeoefening in Kampen 1970-1990*, 380-389, waar een bibliografie aan is toegevoegd, 390-395.

15 G. Manenschijn, 'De koopman en de dominee', *Trouw* 20-4-1996.

16 G. Manenschijn, *Levenslang mores leren: De uitdaging van de multiculturele samenleving.* Baarn: Ten Have 2003.

17 G. Manenschijn, *Geplunderde aarde, getergde hemel: Ontwerp voor een christelijke milieu-ethiek.* Baarn: Ten Have 1988.

18 G. Manenschijn, *Burgerlijke ongehoorzaamheid: Over grenzen aan politieke verantwoordelijkheid in een democratische rechts- en verzorgingsstaat.* Baarn: Ten Have 1984.

19 G. Manenschijn,'Zonder opgeheven vingertje bondgenoten zoeken', *Trouw* 6-9-1995.

20 G. Manenschijn, 'Zonder luxe gaat het beter', *Trouw*, 21-6-1997.

21 G. Manenschijn, *Religie en haat: Over religieus gemotiveerd terrorisme.* Kampen: Ten Have 2005.

22 G. Manenschijn, *Barbaren en hun buitengewone menslievendheid.* Kampen: Vbk Media 1996.

23 G. Manenschijn, *Alleen het verbodene lokt: Seksualiteit en moraal in een postmoderne cultuur.* Baarn: Ten Have 1998.

24 J. Hoek, Recensie, *Reformatorisch Dagblad* 21-10-1998.

25 G. Manenschijn, 'De cultivering van hulp bij zelfdoding', *Trouw* 5-11-1994.

26 G. Manenschijn, *De mythe van de autonomie.* Kampen: Kok 1999.

27 G. Manenschijn, 'Allochtoon verdient een ander woord', *Onze Taal* 77 (2008), 135-137.

doen met de Euro? Dat ze de markteconomie aanvaarden'.[28] Hij hekelde de liberale marktideologie. 'Als er iets een utopie is dan wel het blinde geloof in de gunstige uitkomsten van marktwerking'.[29] Het woord 'respect' was volgens hem een cliché geworden, volstrekt betekenisloos. Hij wilde duidelijkheid. Geen gezemel. Hij wilde een inhoudelijk duidelijke, zo nodig harde dialoog. Mensen moeten maar tegen een stootje kunnen en zich niet zo snel gekwetst voelen. Dat vond niet iedereen leuk. Zo had hij in 1995 een 'vinnige' woordenwisseling met de Leidse hoogleraar Treffers.[30] Kortom, Manenschijn heeft zich op vele terreinen begeven en was niet bang om heilige huisjes omver te werpen. Dat blijkt ook wel uit de titel van de bundel die hem bij zijn afscheid werd aangeboden: *Niet onder stoelen of banken*.[31]

God is zo groot…

Nog wel dit. In 2001 verscheen zijn boek met de raadselachtige titel *God is zo groot, dat hij niet hoeft te bestaan*.[32] Een kloek boek. Maar het bracht onrust en is niet altijd goed begrepen. Het kreeg wel een tweede druk. Het staat in mijn kast, maar ik weet ook niet zeker of ik het zelf wel goed begrepen heb. Was Gerrit helemaal vrijzinnig geworden? Of wilde hij op zijn bekende manier een beetje provoceren? Ik was toen predikant in Amstelveen en Gerrit zou preken. Een van de ouderlingen had grote bezwaren tegen zijn voorgaan in onze kerk en ik moest bemiddelen met name rond zijn opvatting over het leven na de dood. Zijn leermeester Harry Kuitert dacht in de jaren tachtig nog dat er wel opstanding moest zijn, omdat de beul het niet mocht winnen van het slachtoffer. Maar Gerrit stelde in dit boek de hiernamaalsgedachte discutabel.[33] Op zijn overlijdensbericht staat de tekst uit Prediker 12:7.

28 G. Manenschijn in *Trouw* 6-9-1995.

29 G. Manenschijn in *Trouw* 17-10-2009.

30 'Op 26 november 1995 namen o.a. de toenmalige CDA fractieleider Enneus Heerma, de Amsterdamse hoogleraar psychotherapie Dries van Dantzig, en de hoogleraar ethiek in Kampen, Gerrit Maneschijn, deel. Helaas was mijn constructieve voorstel aanleiding tot een vinnige woordenwisseling met professor Manenschijn. Hij gaf de voorkeur aan een staatssecretariaat voor gezinszaken en verweet me dat ik een valse tegenstelling creëerde door vast te houden aan kinderzaken.' Ph.D.A. Treffers, *Over de beperkte mogelijkheden van een onuitwisbaar vak.* Afscheidsrede Universiteit Leiden 25-8-2006, 19.

31 Lieke Werkman (ed.), *Niet onder stoelen of banken: In discussie met de ethicus Gerrit Manenschijn.* Baarn; Ten Have 1996.

32 G. Manenschijn, *God is zo groot dat hij niet hoeft te bestaan: Over narratieve constructies van de geloofswerkelijkheid.* Baarn; Ten Have ^{2}2002.

33 Koert van der Velde, 'God is dood, lang leve God', *Trouw* 19-6-2002.

‘Wanneer het stof terugkeert naar de aarde, weer wordt zoals het was, wanneer de adem van het leven weer naar God gaat, die het leven heeft gegeven.’ Ik denk dat we Manenschijn het beste begrijpen in het licht van het volgende citaat: ‘Ik wil niet van Gods bestaan af en al helemaal niet van God zelf, ook niet van God als persoon. Juist niet van God als persoon. Ik wil er van af dat wij, om in Hem te geloven eerst zeker zouden moeten weten dat Hij bestaat. Ik wil af van de denkdwang dat geloofszekerheid bestaat in de vaste overtuiging dat Hij bestaat.’ Ach, komt dat niet in de buurt van Oosterhuis: ‘Zien soms even?’

Met andere ogen (1): De zee splijten zonder exodus

Hyun-Ah Kim

Na in verschillende delen van de wereld te hebben gestudeerd en gewerkt (Korea, Verenigd Koninkrijk en Canada), begon ik tien jaar geleden mijn leven in Nederland, het thuisland van Erasmus, wiens ideeën mijn onderzoek jarenlang in beslag namen. Van mijn eerste ervaringen bundelde ik een aantal essays onder de titel *The Land flowing with Milk and Beer: Burying the Last Christians in Holland* (2018). De ondertitel werd ingegeven door het dagelijkse werk van mijn echtgenoot, die zich als gemeentepredikant vooral met een krimpende kerk bezighoudt en in zijn gemeente schijnbaar eindeloos uitvaarten verzorgt. Ik schreef de essays in de vorm van brieven aan Erasmus (‘dear Desiderius’), en zij gaan over verschillende zaken die mijn aandacht trekken in Nederland en in de kerken in Nederland.

De landkaart van Erasmus’ vaderland is sinds zijn levensdagen enorm veranderd. Een beroemd gezegde vertelt ons dat God de wereld heeft geschapen, maar de Nederlanders hun eigen land. Nederlanders creëren immers al eeuwenlang hun droogmakerijen en polders. Ik vroeg me aanvankelijk af hoe het mogelijk was om van zee land te maken. Iedere keer als ik de afsluitdijk passeer, die gemaakt is door stukje bij beetje door middel van kranen modder aan te brengen, ben ik onder de indruk van dit wonder, en dan vooral van de veerkracht en de sterke wil van de mensen die dit gedaan hebben – om nog maar te zwijgen van hun fysieke kracht. God helpt degenen die voor zichzelf zorgen, zo lijkt het hier. Het is het nog indrukwekkender dan de exodus! De dijken zijn echt en tastbaar, en bovenal *zijn* ze er nog steeds, onwrikbaar – je kunt ze met eigen ogen waarnemen. Dankzij de

opoffering van de generaties die de dijken gemaakt hebben, genieten hun kinderen en kleinkinderen nu van het wandelen en fietsen over de oude dijken. Op de afsluitdijk waait een bries van beide kanten; aan de ene kant is de zee en aan de andere kant het IJsselmeer. Kijkend naar die zee aan de ene kant en het kunstmatige meer aan de andere kant, denk ik aan degenen die van deze waterwerken droomden, als het volk Israël van de uittocht. Velen zullen het in hun tijd niet voor mogelijk hebben gehouden, zoals een film over ir. Lely toont in Museum Batavialand in Lelystad: de zee blokkeren door beetje bij beetje modder te verplaatsen. Als Mozes maakte hijzelf het eindresultaat niet mee.

Het proces van het bouwen van dijken doet me denken aan een klassiek Chinees spreekwoord (愚公移山; Yúgōngyíshān), letterlijk: 'Yúgōng verplaatste de berg'. De legende gaat als volgt. Er was een oude man, die 'Yúgōng' werd genoemd ('domme oude man'). Voor zijn huis stond een grote berg, die het hem bemoeilijkte om te kunnen reizen. Om dit te vergemakkelijken, begon hij de berg af te graven en samen met zijn kinderen de aarde emmertje voor emmertje te verplaatsen. Zijn vrienden lachten hem uit, maar de oude man zei: 'Ik ben al oud, maar als we dit van generatie op generatie doen, zullen we op een dag de berg kunnen verzetten'. God hoorde dit en was ontroerd door de toewijding en het harde werk van Yúgōng, tilde vervolgens in de nacht de berg op en verplaatste hem. Dit is een beroemde klassieke Chinese stelregel, die ons leert dat je, hoewel het er in de ogen van anderen onverstandig uitziet, iets onmogelijks kunt bereiken als je je er met eindeloze inspanning en goede wil voor inzet.

Terwijl ik het verhaal van de zondvloed (Noach) las, vroeg ik me af hoe Nederlandse christenen, in het bijzonder die aan zee wonen, dit verhaal zouden lezen. Water is de grootste vijand van de Nederlanders, maar werd onder controle gebracht door hun harde werk. Hoe moeten zij zich gevoeld hebben nadat ze voor het eerst de afsluitdijk waren overgestoken? Dankbaar jegens God of trots op zichzelf, of allebei? Ze maakten hun weg letterlijk door de zee in tweeën te splijten. Zij overwonnen hun vijand, wat een superieur gevoel geeft. De dijk ligt er nu echter alsof hij er altijd is geweest, uiteraard mede door middel van voortdurend onderhoud. Moderne Nederlanders geloven kennelijk dat zij het water onder controle hebben en zolang lijkt hun leven behoorlijk vredig. In de polders maken ze het meest lucratief gebruik van hun modderige, zoute gronden, door er de heerlijkste gewassen te verbouwen, smaakvol, met behulp van de zoute zeewind. Het leven is hier niet langer een strijd om te overleven. Jezus zei dat hij geroepen was tot de zieken, niet tot de gezonde mensen. Hier in Nederland lijken de mensen behoorlijk tevreden en relatief gezond. Zij genieten van frisse

lucht, goed water, en enigszins flauw maar gezond eten. Ze doen veel aan lichaamsbeweging – eindeloos bewegen hun benen de fietspedalen – al is dit vooral lichamelijke en geen spirituele oefening. Alle Nederlandse kinderen moeten hun zwemdiploma halen; zwemmen en fietsen maken in mijn ogen Nederlanders fitter dan enig ander volk op aarde, zelfs ondanks dat de suikerconsumptie er hoog is!

Er is uiteraard een verschil tussen de Exodus van het volk Israël uit Egypte en de Nederlandse tegenhanger van het splijten van de zee. De Israëlieten werden kort na de uittocht met een levensbedreigende uitdaging geconfronteerd; ze reisden drie dagen door de wildernis en vonden er geen water. Ze kwamen naar Mara, maar konden het water er niet drinken omdat het bitter was. Ze begonnen te klagen. Dus riep Mozes tot God, en God toonde hem een stuk hout, dat hij in het water gooide, waarmee het water zoet werd (Ex.15:22-25). In het geval van Nederland is er geen tekort aan water, integendeel, vaak overschot. Noch is het water bitter, dus hoeven de Nederlanders in ieder geval om die reden God niet aan te roepen. In fysieke zin bevinden de Nederlanders zich evenmin in de woestijn: het ontbreekt hun nooit aan water of voedsel. Er is in dit opzicht geen wanhoop. Misschien, dacht ik, is het ontbreken van wanhoop, zowel individueel als collectief, een van de redenen waarom veel kerken in Nederland de meest essentiële spirituele discipline van het christendom zijn kwijtgeraakt, namelijk het gebed. Veel kerkdiensten lijken meer een sociale of consumptieve bijeenkomst dan een spirituele.

Een oude rabbijnse interpretatie leert ons iets over het water van Mara: water is in dit verhaal een symbool van de Thora, en zoals het lichaam drie dagen niet zonder water kan, kan de ziel geen drie dagen zonder het verfrissende, levensvoedende contact met de Thora. Daarom voerden de joden de praktijk in van meerdere publieke lezingen uit de Torah per week – normaalgesproken op sjabbat, maandag en donderdag (*Etz Chaim: Torah and Commentary*, 2001, 413). Deze regelmatige lezingen uit de Thora zijn de hoogtepunten van de Joodse openbare gebeden geworden. Vanaf het begin van het protestantisme waren in Nederland de door de gemeente gezongen psalmen in de eerste plaats bedoeld om een gebedspraktijk op te bouwen die de gelovige gemeente voedt en haar geloof opbouwt, en zonder welke de kerk niet standhoudt. Nog steeds zingen de kerken de psalmen als belangrijk bestanddeel van de gemeentezang, maar in plaats van een uiting van wanhopige zielen die op zoek zijn naar het eeuwige, zijn de psalmen meer een muzikaal antiek geworden, dat op de plank ligt. Ik zou, dit waarnemend, graag een pleidooi willen houden om de meest elementaire aspecten van het christelijk leven opnieuw leven in te blazen,

zowel in intellectueel als in spiritueel opzicht. Want geen enkele kerk kan overleven zonder educatie en spiritualiteit, hoezeer evenementen, muzikaal of anderszins, ook lijken te werken om de gemeente te bereiken. Ze wordt er vooral door vermaakt, niet zozeer spiritueel gevoed. Anders zouden de Nederlanders in spirituele zin weleens in de wildernis kunnen ronddwalen en zo hun eigen versie van de exodus creëren.

Vanuit Egypte (1)

Willem-Jan de Wit

Rantepao, 15 juni 2024. De redactie heeft mij gevraagd de pen over te nemen van prof.dr. Willemien Otten en na haar veertigdelige 'Theologische kroniek uit Amerika' vanaf dit nummer de buitenlandbijdrage te verzorgen. Sinds zomer 2008 werk ik via de GZB als docent aan het Evangelical Theological Seminary in Cairo (ETSC). Zodoende zullen mijn bijdragen vooral een Egyptisch en soms een breder Midden-Oosters of mondiaal perspectief bieden. Bij wijze van kennismaking een kort dagboek van zaken die mij zoal bezighouden.

Vrijdag 31 mei: Vandaag is de jaarlijkse afstudeerplechtigheid, het hoogtepunt van het academisch jaar van ons seminarie: 91 studenten hebben hun studie afgerond, onder wie twaalf de voltijdspredikantsopleiding (Master of Divinity, MDiv). Die gaan nu binnenkort presbyteriaanse gemeenten verspreid over het land dienen, om daar dan volgend voorjaar officieel bevestigd te worden tot predikant. Terzijde: volgens Amerikaans model bieden wij als seminarie geen bacheloropleidingen aan maar laten we tot onze masters alleen studenten toe die elders al een bachelor in een willekeurig vakgebied hebben gedaan. Die bachelor kan meer HBO- of meer WO-achtig zijn – dat wordt hier niet strikt onderscheiden – en onze MDiv zelf zit tussen HBO en WO in. U voelt 'm: een netelig Nederlands probleem is hier helemaal geen issue.

Zondag 2 juni: 's Avonds laat loop ik van mijn appartement in de 'dorm' van het seminarie naar de studentenkamers een paar verdiepingen boven mij. Fady en John, twee studenten van de predikantsopleiding, zijn daar druk bezig met het inpakken van koffers omdat ze morgenvroeg op reis gaan voor een missionaire stage van drie maanden in Zuid-Soedan: een mooie

kans, maar in de koffers moeten onder andere wel een flinke voorraad veilig voedsel, anti-malaria-medicijnen en een klamboe mee.

Maandag 3 juni: Joseph, een Egyptenaar die in Libanon woont, heeft onze Arabischtalige deeltijd Master of Arts in Theology (MAT) online gedaan en is nu in verband met afstuderen een paar dagen in Caïro. Hij komt even bij me langs om over onze Engelstalige vervolgmaster (Master of Theology, ThM) te spreken, waar ik als 'director of graduate studies' verantwoordelijk voor ben. Hij is blij dat we komend jaar ook deze master volledig online aanbieden, zodat hij een kans heeft om bij ons door te studeren.

Dinsdag 4 juni: Vandaag is de aftrap van drie dagen docentenvergaderingen. In de goede oude tijd gingen we voor deze jaarlijkse vergadermarathon naar een christelijk conferentieoord aan zee, maar nu is hij efficiënt op het seminarie zelf gepland. Bij de bespreking van het rapport van ons Center for Middle Eastern Christianity benoemen we dat onder de afstudeerders van het Diploma of Arab Christianity Heritage (DACH) dit keer twee Ahmeds waren: terwijl onze reguliere masters alleen voor christenen zijn, studeren in dit historisch georiënteerde programma moslims en christenen samen.

Woensdag 5 juni: De dood houdt geen rekening met onze zorgvuldig geplande vergaderschema's. Terwijl we ons afvragen of we roken op de campus ook voor bezoekers zullen verbieden of dat we daarmee te veel de gedachte voeden dat rokers zondaars zijn van wie een waar christen zich verre dient te houden, ontvangt een Egyptische collega het schokkende bericht dat zijn broer bij een verkeersongeluk om het leven is gekomen. De lust tot vergaderen is voor de rest van de dag vergaan.

Donderdag 6 juni: Ook de vergaderingen van vandaag zijn geschrapt zodat een aantal collega's de begrafenis in een dorp zo'n 350 kilometer ten zuiden van Caïro kunnen bijwonen. Zelf heb ik wel een overleg met onze academic dean die komend studiejaar sabbatical heeft en die ik daarom vanaf half augustus zal vervangen. Dat duurt nog even, maar zijn en mijn reisschema's maken het waarschijnlijk dat we elkaar ook de komende twee maanden alleen nog via WhatsApp en zo nodig Zoom zullen treffen.

Vrijdag 7 juni: Later deze maand vindt de conferentie van het International Reformed Theological Institute (IRTI) in Yogyakarta plaats. Toen ik als aio aan de Vrije Universiteit Amsterdam werkte, waren de IRTI-conferenties in Princeton, Kinasih (ten zuiden van Jakarta) en Seoul voor mij hoogtepunten waarin we elkaar als theologen uit alle delen van de wereld ontmoetten. Inmiddels kijken we terecht wat kritischer naar het gevlieg voor allerlei conferenties. Maar het plaatst ook voor een duivels dilemma: gaan we als Europese theologen alleen nog maar naar conferenties die te bereiken zijn met de trein, dan is dat goed voor het klimaat, maar isoleren we onszelf van

wat er theologisch gaande is in andere delen van de wereldkerk. Hoe dan ook: vannacht ben ik in Muscat geland en vanmiddag in Jakarta en nu lig ik even languit op de achterste drie stoelen van het vliegtuig naar Makassar op Zuid-Sulawesi – nu ik dan toch voor deze conferentie naar Indonesië ga, bezoek ik ook maar enkele GZB-collega's. Hoe verschillend Egypte en Indonesië ook zijn, het zijn beide landen met miljoenen christenen die tegelijk een minderheid vormen ten opzichte van een nog veel talrijkere islam.

Zondag 9 juni: In Makassar woon ik de bevestiging van GZB-collega ds. Laurens Jan Vogelaar als predikant in de Toraja-kerk bij. Laurens Jan woont en werkt met zijn gezin al heel wat jaren op Zuid-Sulawesi maar heeft nu een nieuwe opdracht rond het thema 'geroepen om te getuigen' die hij onder mandaat van de Toraja-kerk verricht. De bevestigingsdienst is uiteraard in het Indonesisch, met her en der wat uitdrukkingen in de eigen Toraja-taal, maar op een gegeven moment schakelt een van de sprekers opeens over op het Engels en spreekt hij mij als gezicht van de GZB direct aan: 'Dank dat jullie ondanks alle uitdagingen waar jullie als kerk in Europa in deze tijd van secularisatie zelf voor staan toch ds. Laurens Jan af hebben willen staan voor het werk hier.'

Maandag 10 juni: Vandaag staat een bezoek aan twee theologische opleidingen in Makassar (STFT Intim en STFT Jaffray) op het programma. Terwijl de ene vooral inzet op de dialoog met de islam, plaatst de andere de dienst aan kerk en samenleving expliciet in de context van het zendingsbevel.

Dinsdag 11 juni: Wanneer ik in Rantepao in Tana Toraja uit de nachtbus stap, wijst de rechtenstudent die naast me zat op een straatje: 'Twee minuten lopen en je bent bij het graf van Van de Loosdrecht.' Antonie Aris van de Loosdrecht was de eerste zendeling die werd uitgezonden via de GZB en de eerste Nederlandse zendeling in dit gebied. In 1917 is hij op 32-jarige leeftijd vermoord. Op zijn grafsteen staat: 'Blijf getrouw tot de dood en ik zal U geven de kroon des levens' (Openbaring 2:10).

Woensdag 12 juni: Vandaag werk ik aan mijn vijfwekelijkse bijdrage voor de rubriek Standplaats van het *Friesch Dagblad.* Ik schrijf over de groene landschappen van Friesland, het Nijldal en Toraja-land en de kerktorens en/of minaretten die daar te zien zijn. Mogelijk wordt het stuk ook overgenomen op gzb.nl.

Donderdag 13 juni: Vanavond doe ik mee aan een online-vergadering van het Middle East Graduate Theological Consortium, waarin Arab Baptist Theological Seminary (Libanon), Bethlehem Bible College en ETSC samenwerken om in partnerschap met de Protestantse Theologische Universiteit een doctoraatsprogramma voor het Midden-Oosten aan te bieden. Er is al

veel werk verzet, maar er moeten nog een paar puntjes op de i voordat het programma officieel kan worden gelanceerd.

Vrijdag 14 juni: Samen met zo'n 170 andere deelnemers uit alle delen van de wereld woon ik een online-bijeenkomst van de International Council for Evangelical Theological Education (ICETE) bij. We worden warmgemaakt om de komende jaren deel te nemen aan 'impact teams' die aan de slag zullen gaan met belangrijke thema's voor theologische opleidingen en toerustingsprogramma's wereldwijd. Het idee lijkt ontleend te zijn aan de 'colleborative action teams' van de Lausanne-beweging. De presentatie had van mij nog net iets concreter gemogen, maar het is in elk geval boeiend om in een break-out-groepje met zeven personen uit evenzoveel landen te brainstormen over de vraag met welke thema's zulke impact teams aan de slag zouden kunnen gaan. Een paar ideeën die ik spontaan in de groep gooi: theologisch onderwijs in de context van de islam, theologisch onderwijs in de context van een oprukkend seculier denkklimaat en efficiëntere planning van curricula zodat schaarse middelen zo goed mogelijk kunnen worden ingezet en theologisch onderwijs voor zoveel mogelijk mensen toegankelijk wordt.

Zaterdagochtend 15 juni: Het is tijd om deze eerste kroniekbijdrage af te ronden en op de mail te zetten. Vanmiddag hoop ik een gesprek te hebben met de preses van de synode van de Toraja-kerk. Morgen hoop ik naar de kerk te gaan en een ontmoeting te hebben met ds. Elim Wilsen Taruk, die verbonden is aan de Universitas Kristen Indonesia Toraja en met promotieonderzoek bezig is aan de PThU. Zij hoopt ook deel te nemen aan de IRTI-conferentie in Yogyakarta eind deze maand. Met nog ruim twee weken kerk en theologie in Indonesië voor de boeg vermoed ik dat mijn volgende bijdrage 'Vanuit Egypte' ook nog wel eens een Indonesisch tintje kan krijgen…